

GEN PROXIM ȘI DIFERENȚE SPECIFICE *

Note în marginea unor evoluții recente ale urbanității bucureștene

Mariana Celac

În câmpul studiilor urbane, metamorfozele orașului post-socialist ocupă un loc privilegiat. Dacă e să luăm ca indicator al „importanței” temei numărul de referințe electronice academice, din 11100 titluri legate de *metamorfoza urbană*, 1730 sunt rezervate *metamorfozelor orașelor post-socialiste*: un convingător 15,58 %. Observațiile și conjecturile elaborate de acest corp de preocupări privesc, evident, și evoluțiile recente ale Bucureștiului.

Chiar dacă statistici elementare nu ar trebui invocate ca argumente de demonstrație, aceste cifre descriu interesul pentru ceea ce se întâmplă în ultimele două decenii în Europa Central-estică într-un domeniu care a mobilizat un efort considerabil. Iar folosirea – frecventă după cum se vede – a categoriei de *metamorfoză* în contact cu problematica urbana dezvăluie un anumit consens atunci când e vorba de natura și dimensiunea fenomenelor observate. Deși, ca și altădată când curiozitatea intelectuală identifică un subiect nou, inflația de scrieri și contribuții nu e neapărat un semn bun: o literatură prea stufoasă sau o frecvență obsesivă în folosirea unor noțiuni și categorii ar putea sugera o anumită banalizare a domeniului, un anumit grad de epuizare în metodă și, implicit, rezultate mai puțin expresive.

Scrieri monografice, intervenții în conferințe și studii de periodice au inventariat trăsăturile generale ale proceselor de tranziție. Și probabil nu greșesc prea tare când cred că există un corp comun de convingeri, un anumit grad de convergență de păreri când este vorba de principale curente care modelează în momentul de față spațiul urban în această parte a Europei.

Orașele post-socialiste au moștenit din deceniile post-belice trăsături comune – infrastructură depășită, centre slabe, lipsite de forță, absența dezvoltărilor asociate lui middle class ce se definește îndeobște ca „suburbanization”, fenomene de segregare spațială mai puțin evidente. Ele formează un corp puternic de pulsuni care au transgresat schimbarea ordinii politice și economice și a referințelor culturale. În același timp, tranziția post-comunistă a pus în mișcare un proces de „rectificare”, de revenire la tendințele pre-socialiste. În fine, metamorfozele urbane sunt bombardate de tendințele comune ale timpului – prezența și autoritatea mediilor de comunicare, tot mai dependente de imagine, de noile tehnologii, de globalizare și comodificare pentru a nu pomeni decât pe cele mai evidente. Observatorul scenei urbane va fi deci îndemnat să se întrebe care sunt proporțiile în care aceste ingrediente se amestecă, care sunt „genurile proximale” și cât de mult caracteristicile locale

* **Intervenție la Simpozionul internațional *Metamorfozele unei metropole*, București, UAUM, februarie 2007**

rămân prezente în formarea imaginii contemporane a orașului. Si care este responsabilitatea si spațiul de intervenție al celor care, convinși de interesul și valoarea moștenirii culturale urbane și arhitecturale, sunt îngrijorați de soarta lor.

1. Modernizare și permisivitate stilistică. La București, publicul, critica și folclorul profesional face mereu trimitere la legenda pioasă a micului Paris. În paralel, interpretarea culturală critică, (mă gândesc la texte documentare, beletristică, jurnalism polemic) dar și documentele vizuale (fotografia realistă, peisagistica picturală) au compus un tablou deprimant al unei urbe conservatoare și înapoiate în care inovația este inconsistentă, spiritul imitativ – slugarnic iar efortul constructiv – lipsit de anvergură. Micului Paris i s-a reproșat că e o amestecătură anti-istorică, fără simțul stilului, lipsită de filozofie arhitecturală și în ocurență – urbanistică, cum spune literatul G. Călinescu Ceea ce blochează aici intenția constructivă este natura însăși, la București - crede G. Călinescu - orizontul geografic are ascendent asupra omului, pământul care plodește impenitent concurează construcția umană. Efortul modernizator se confruntă, în literatura sau redarea picturală a spațiului citadin, cu eterna clisă, cu noroiul, gropile, toate imagini ale informității, "documente mereu înnoite ale haosului" și probe ale lenei istorice care, aici, nu a construit decât rareori în piatră.

Orașul, crede la rândul-i arhitectul George Matei Cantacuzino, e condus de sentimentul românesc al popasului, de prelungită lene și de „tăcerea ca răspuns la chemarea voinței”. Orașul caută în trecutul bogat în sforțări neizbutite justificări pentru oboșelile de azi; e un loc care își derulează un destin de inevitabilă "efemeritate".

Iată încă o filă din acest succint dosar. Le Corbusier a scris o scrisoare memorabilă după trecerea prin capitala României în 1911. Chiar dacă mizer, Bucureștiul îi pare fastuos, secret, sediu de destrămare și nu de raționalitate funcțională, loc reglat de bizarerie, de petracări greu de mărturisit, de sete după deboșerie bizantină. Lui Le Corbusier Bucureștiul îi apare ca un loc cu "pavaje fierbinți", "plin de Paris" dar care reușește este mult mai mult decât atât. Clădirile au cel mult trei etaje -- scrie Le Corbusier. Arhitectura "este trivială", stilul Beaux-Arts – atot-prezent, de bună calitate. Dar în ciuda amestecului, Bucureștiul are o surprinzătoare unitate. Ochiul nu se oprește pe contururile familiare ale ghirlandelor pe care, spune arhitectul, le cunoaște pe de rost. Aici se întâmplă ceva, arhitectura se bucură de o libertate care transformă orice zi în duminică. "Cel ce trece prin București află ce cald poate fi aici și ce puternică este chemarea orașului - atât de puternică încât arterele se rup și creierul stă să explodeze iar noaptea nu se poate dormi!" - încheie cu un semn de exclamare Le Corbusier textul său.

2. Stilismul modernist a operat într-un context construit în jurul unei indulgențe stilistice lipsite de criterii și a aceluia pluralism relaxat pe care Le Corbusier îl taxase drept „spirit de duminică”. În pânza de fundal modernismul a avut la București a face cu o scară arhitecturală minoră și cu un tradiționalism

mulțumit de aranjamente urbane patriarhale. Si în același timp a avut parte de o rezistență severă a cercurilor intelectuale credincioase tradițiilor, puțin dispuse să accepte inovația în spațiul formei arhitecturale. A alimentat prin „material vizual” disperarea tinerilor *generationiști* hăituiți de conștiința întârzierii, de provincialism cultural, de inconsecvență stilistică, de lipsa exercițiului istoric de urbanism democratic, de spiritul mimetic, de indiferența funciară față de disciplină și reglementare. Și – mai ales – de elan istoric.

În acest timp arhitecții și investitorii stilului internațional au lucrat suficient de mult pentru a fixa caracterul axei principale a orașului și a altora dintre imaginile sale nodale. E o performanță pe care, paradoxal, nici arhitectura neoromânească nu o poate invoca cu toate că a dominat rețetele de proiectare, formația arhitecților și dezbateră teoretică mult mai mult timp.

Aventura rapidă a modernității din anii `30 la București trimite la o ipoteză mai puțin frecventată și care, îmi pare, își păstrează actualitatea. Aparent cel puțin, dialectica stilismelor arhitecturale a beneficiat aici de un fel de circuite de întărire, feed-back-uri ascunse cu efecte contra-intuitive, aruncând rezultatele în sit departe de anticipările din declarațiile ideologice sau din dezbateră teoretică

Un vocabular stilistic denunțat cu virulență pentru tot felul de păcate (ca purtător de posibile influențe devastatoare pentru sufletul autohton) a mobilizat importante fonduri și nu s-a arătat incomodat de prestigiul uneori de extremă autoritate al adversarilor săi. În ciuda imprecățiilor de toate culorile ideologice, în ciuda criticii corozive a unor lideri de opinie, cubismul a ocupat terenul inițiativei liberale și a lăsat un spațiu de manevră limitat pentru „stilul Carol al II-lea”, neoromânescul tardiv sau ecourile monumentalismului mussolinian. Paradoxala sa acceptare chiar de către opinia populară l-a răspândit mult dincolo de perimetrele inițiativei middle class. Fenomen de centru, modernismul treizecist a inspirat, la București, propria sa replică la periferie, a cârciumilor și bloculețelor minuscule dar cu ferestre pe orizontală și antene de radio pe atice tratate în venă art-deco.

Este sau nu interesantă, din punctul de vedere al metamorfozelor actuale, libertatea arhitecturală care, cum spunea Le Corbusier, transformase la București orice zi (arhitecturală, se înțelege) în duminică?

Problema ușurinței cu care și practica construcției și investitorii acceptă idiomuri noi în perioadă atât de scurtă, cu o minimă anticipare „de atelier” rămâne un subiect interesant. Ca și în cazul modernismului treizecist, din momentul tranziției post-comuniste spiritul de improvizație și atracțiile mimetice nu vor putea fi excluse din etiologia tendințelor actuale. Modernizarea Bucureștiului își găsește surse, chiar dacă discutabile, în transplanturi decomplexate. Discuția despre scenariile împrumuturilor stilistice s-ar putea astfel redefini prin argumentele unui proces de geneză internă la care au jinduit adepții autenticității în arhitectură și care nu a căpătat decât arareori forme coerente.

Entuziasmul și viteza contagiunii fac parte din dialectica atașamentelor stilistice formatoare în cazul arhitecturii bucureștene. Si astăzi numeroase referințe, citate, texte și remix-uri din teme recurente ale genurilor proxime – în speță ale curentelor mari din Europa contemporană – fac parte din corul

formatorilor contextului urban contemporan

3. Gentrificare și bidonvilles. Spre deosebire de o imagine împărțită și de autorități și de mulți dintre colegii mei, sărăcia extremă nu este accidentală, nu este rurală și nu este folclorică. Perimetrele sărăciei istorice nu sunt singurele locuri unde o întâlnești. Si nu doar țiganii trăiesc în condiții de sărăcie profunda și cronică. Mai mult decât atât, indicatorii obișnuiți – veniturile familiilor sau rația calorică zilnică – nu reflectă contribuția esențială a locuinței și mai ales a stării mediului fizic al acestor noi cartiere la excluziune și marginalizare. Sărăcia extremă este legată intrinsec de un fel de „urbanism” al privațiunii, izolării și letargiei care fac atât de dificilă integrarea și valorarea socială și a indivizilor și a unor grupuri comunitare.

Segregarea spațiului urban este un nou venit cu insule în curs de formare, un fenomen invizibil poate dar atot-prezent de peisaje identice, nediferențiate, lipsite de marcă identitară. In formele ei cele mai severe sărăcia extremă este urbană, ne-specifică, non etnică. Adăposturile minimale de locuit și spațiul amenajat al acestor comunități sunt identice, fie ele formate în România post-comunistă în favellas sud-americe, în orașele de *gecekondu* din Turcia, sau *shantytowns* din Asia de sud. Modernizare accelerată, schimbare bruscă a dimensiunilor și ambițiilor urbane, accelerare a timpilor istorici, intruziunea noilor interese financiare vor dizloca oare natura atât de specială a Bucureștiului? As înclina să cred cu el își va păstra alcătuirea din straturi întrepătrunse. Si va rămâne un loc lipsit de complexe, gata să accepte standarde duble, contraste stringente, oportuniste decomplexate.

In chip de încheiere, o interogație.

Care este locul arhitecturii și al conservării arhitecturii într-un asemenea peisaj? Confruntat cu ceea ce se cheamă acum „provocări- challenges” de naturi atât de particulare, discursul arhitecților recurge la argumentele demersului funcționalist estetic stilistic, (încă) retorizat în termeni întârziți ai dogmelor moderniste. Dezbateră in jurul schimbării de scară nu se aventurează pe teritoriul forțelor economice. Impactul perceperii sărăciei extreme rămâne în afara si a urbanismului operațional și al planificării urbane de perspectivă. Dimensiunea și multiplicarea interpretării „vernaculare” a modelelor „vestice”, „europene” nu poate fi ignorată prezentă în imaginea urbană, chiar dacă vorbim de cele mai benigne și reversibile dintre ipostazele sale - geamul termopan sau de prezența cablurilor informatizării. Experiența socialistă supraviețuiește în încrederea în programele paternaliste, top-down și în amnezia și apatia opiniei publice și – de ce nu am spune – în indiferența comunității intelectuale.

Suntem în fața unor procese puternice, alimentate de genuri proxime (globalizare, europenism) de indiscutabilă autoritate, reglate de forțe din afara pârgurilor de control accesibile arhitecturii. A conta pe atitudinea cultural-filantropică sau pe atenuarea acestor tendințe pare o iluzie contra-productivă .

Ce se întâmplă dincolo de comandamentele culturale, în teritoriul forțelor economice sau al prezenței corozive a sărăciei noi sau endemice sau prin

intruziunea „noului vernacular” în discursul arhitectural cultural ne împinge către un pragmatism fără inimă? La o abdicare voluntară dela misiunea sacră a arhitecturii? Opțiunile nu sunt multe. Dar e mult mai lesnicios a găsi soluții la probleme complet – și corect – formulate. Asta înseamnă ca misionarii conservării trebuie sa participe la dezbaterile despre contemporaneitate și avaturile ei.